

БАГАТОТОМНЕ СИНТЕТИЧНЕ ВИДАННЯ З УГОРСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ

Леся Мушкетик

Magyar Néprajz nyolc kötetben. – Budapest : Akadémiai K., 1988–2011. – К. I–VIII.

Фундаментальне видання «Угорська етнографія у восьми томах» (фактично, у дев'яти) є найбільшою в угорській науці працею з етнології та фольклору Угорщини. Попередній, перший, науковий синтез народної культури під назвою «Етнографія мадярства» («A magyarok néprajza») було підготовлено і видано в чотирьох томах у Будапешті (перше видання – 1933–1937 рр.).

Нинішню працю виконували в Інституті етнографії (тепер – Інститут етнографічних досліджень) Академії наук Угорщини за участю відомих учених з інших закладів, робота над підготовкою та виданням томів тривала понад тридцять років. У 1976 році за ініціативою академіка Д. Ортутаї та І. Талаші розпочалася робота над багатотомним виданням «Угорська етнографія». У 1977–1982 роках вийшла серія книг – 10 томів «Підготовчих праць до Угорської етнографії» («Előmunkálatok a Magyarok Néprajzához»). Сюди ввійшов «Каталог переказів, пов'язаних з народними віруваннями» (уклад. А. Бігарі), збірки праць про методу дослідження етнографічних груп (під ред. А. Паладі-Ковача), про культ померлих (під ред. М. Гоппала) та ін. Зі смертю Д. Ортутаї робота уповільнилася, згодом (з 1986) головою редакційної ради став А. Паладі-Ковач, і з'явилася більшість книг серії «Угорська етнографія у восьми томах» (1988–2001), що стала найбільшою досі узагальнюючою працею угорської етнографічної науки. Голова редакційної колегії (до неї ввійшли такі відомі вчені, як І. Балашша, Т. Дьомьотьор, Л. Вардяш, Т. Гофер та ін.) – академік А. Паладі-Ковач – упродовж 1986–2003 років очолював Інститут етнографічних досліджень Угорської академії наук. Це відомий учений, який підго-

тував шерег цінних монографій з терену матеріальної культури, етнічних процесів, етнографічного картографування, історії досліджень Угорщини, Східної та Центральної Європи¹, серед них і статті про українців-русинів Угорщини². Однією з його останніх монографічних праць стало таке оригінальне дослідження, як «Промисловий край: Людність заводів, шахт, майстерень в 19–20 ст.» (Будапешт, 2007)³.

Матеріали до книг «Угорської етнографії...» готувало 115 авторів, загальна кількість сторінок – 8 330. Томи видавали за станом готовності:

Т. I. 1. Край. Народ. Історія (2011). Головний редактор – академік А. Паладі-Ковач. У першому томі, що з'явився останнім (2011), окрім зазначеної тематики, у вступній теоретичній частині окреслено предмет, методологію, трактування концептуальних питань, найзагальніших категорій етнографічної науки з погляду угорської та міжнародної фахової літератури. Подано тлумачення таких понять, як «народ», «культура», «культурна спадщина», зв'язок і роль національної культури та народної традиції у XIX–XX ст. Описано появу синтетичних праць із етнографії в різних європейських країнах. Подано огляд історії етнографічних та фольклористичних досліджень Угорщини, починаючи з XVIII ст. до наших днів. Ці розділи, стосовно історії ідей, історії інституцій, ведучих учених, позначені новою періодизацією, оригінальними висновками. До першого тому ввійшли такі розділи: історія етнографії в Угорщині; історія фольклористики в Угорщині; природне середовище угорського народу; історія угорського народонаселення; регіони і етнографічні групи; угорський народ і регіональний поділ традиційної культури. Автори: К. Кочиш, Т. Могай, А. Паладі-Ковач;

історію фольклористики підготувала група фольклористів Інституту етнографічних досліджень: Ю. Гуйаш, К. Бенедек, І. Ландграф, З. Мадяр, Ж. Татраї, А. Семеркені.

У т. I. 2. Край. Народ. Історія (2009) ми ознайомлюємося з історією угорської культури від далекого минулого і по 1945 рік. Як зазначають дослідники, його найбільшою заслугою є те, що тут висвітлено, що народна культура не є незмінною. А. Паладі-Ковач у передмові до видання пише: «Для істориків “час” є лише процесом неповторюваних подій, а “історичний час” – якимось безповоротним протіканням, яке можна, хіба що, поділити на частини “за періодами”. На противагу цьому в житті народу й паралельно в етнографії “час” є вічноповторюваним явищем. Для простого народу, що не дуже переймається історією, визначальним є цикл змін днів та пір року, колообіг днів та років, бо цьому слідує природа, оновлення рослин, вічне повторення оранки, сівби та збирання врожаю». У книзі йдеться не лише про опис угорської народної культури, систематизацію світу традицій, що сягають корінням у далеке історичне минуле, а й про оцінку, аналіз комплексів традицій як одного із джерел національної культури, характерних рис народної культури угорців, їхніх суспільних прошарків, регіональних, територіальних, місцевих спільнот тощо. Структура і подання матеріалу в томах є традиційними для етнографічної науки, це – організація суспільства, матеріальна культура (господарювання, ремесла, спосіб життя), фольклор (уснопоетична творчість, народна музика, народний танок).

Т. II. Господарювання (2001). Головний редактор тому А. Паладі-Ковач. Розділи: натуральне господарство; селянське господарювання; тваринництво, пастухування; транспортування, перевезення. Автори: Б. Андрашфалві, І. Балашша, Б. Гунда, А. Паладі-Ковач, Т. Петерчак, М. Сіладі та ін.

Т. III. Ремісництво (матеріальна культура, 2) (1991). Головний редактор тому О. Домонкош. Розділи: роль ремісництва у формуванні

матеріальної культури села; важлива ремісницька діяльність із постачання та обробки сировини у справі забезпечення сіл та поселень; етнографія угорських ярмарок. Автори: І. Данко, А. Югас, О. Домонкош, М. Крес, А. Габорйан, А. Паладі-Ковач та ін.

Т. IV. Спосіб життя (матеріальна культура, 3) (1997). Головний редактор тому І. Балашша. Розділи: поселення; будівництво; культура житла; культура харчування; одяг. Автори: Ф. Бако, І. Балашша, Й. Барабаш, Я. Барт, Е. Кішбан, А. Югас, М. Флоріан та ін.

Т. V. Угорська уснопоетична творчість (фольклор, 1) (1988). Головний редактор тому Л. Вардяш. Розділи: народна казка; зв'язок казки й вірувань; етіологічний переказ; принципи систематизації міфологічних переказів; поняття типу переказу; міфологічний переказ; анекдот; прислів'я та приказки; загадки; правдива історія, життєпис, автобіографія; історія дослідження балади; народна балада; легендарна балада; селянська побутова поезія; рештки героїчного епосу в нашій народній поезії; історія дослідження народної пісні; народна лірична поезія; визначення народної обрядової поезії; дитячий фольклор; плачі; замовляння; архаїчні народні мотиви; робітничий фольклор. Автори: І. Бано, Т. Дьомьотьор, Ж. Ердеї, І. Кріза, І. Кюллеш, Д. Лендел, Л. Мандоки, І. Надь, Е. Поч, А. Семеркені, Ж. Татраї, Л. Вардяш та ін.

Т. VI. Народна музика – народний танок – народна гра (фольклор, 2) (1990). Головний редактор тому Т. Дьомьотьор. Розділи: угорська народна музика, танцювальна культура угорського народу; угорські народні ігри. Автори: Л. Фелфьолді, К. Лазар, Д. Мартін, П. Недегмюллер, Е. Пешовар, Ф. Пешовар, Л. Вардяш.

Т. VII. Народні обряди. Народні вірування. Народна релігійність (фольклор, 3) (1990). Головний редактор тому Т. Дьомьотьор. Розділи: обряди; народна релігійність; народні вірування – народні знання. Автори: Я. Барт, Е. Елек, Е. Дьомьотьор, Е. Дьорді, М. Гоп-

пал, М. Капрош, Л. Коша, Е. Кун, Е. Поч, Л. Сабо, З. Уйварі та ін.

Т. VIII. Суспільство (2000). Головний редактор тому А. Паладі-Ковач. Розділи: морфологічний опис селянського суспільства; село, місто — локальне суспільство; селянське суспільство в період соціалізму. Автори: Я. Бенчик, Т. Фараго, А. Фюлеміле, К. Явор, І. Катона, Т. Могай, А. Паладі-Ковач, П. Сабо, Ж. Сарваш, М. Сіладі та ін.

До кожного з томів увійшли такі розділи (усі або частково): бібліографія, список скорочень, покажчик місцевостей, покажчик імен, покажчик регіонів, список ілюстрацій, список карт, список малюнків, список таблиць, рукописи. До прикладу, у т. I. 1 уміщено 114 кольорових, 200 чорно-білих фотографій, 285 малюнків, 38 карт.

Розгляньмо масивний т. V під назвою «Усна народна творчість» («Népköltészet»), 880 с. Як зазначено у вступі, народнописенну творчість угорців, на відміну, наприклад, від казки, вивчали недостатньо. Проте досягнення останніх років у галузі вивчення балади, народної молитви, лірики дали змогу написати повноцінні дослідження із цієї тематики. Як виявилось, значна частина тому є результатом нових досліджень, більшість яких готували безпосередньо для даного видання. Таким чином, до книги увійшли розділи про різноманітні жанри й види усної словесності — як традиційні, так і більш сучасні. Том збагачений ілюстраціями. Дискусійним є питання про існування героїчного епосу в угорців, про що йдеться в книзі.

Головний редактор книги — відомий угорський учений Л. Вардяш, який написав кілька розділів до неї. Його праця у двох томах «Угорська народна балада і Європа» (1976) свого часу викликала чимало дискусій. Він доводив, що більшість європейських балад має французьке походження і шляхом запозичення потрапила до інших країн. З його пізніших робіт слід назвати монографію про народну музику угорців (2003). Цікавим є розділ Л. Вардяша про народну лірику, де він спершу аналізує

тематичні групи пісень, а також їхні групи за формою, зовнішні вияви — повторення рядків, рима, рефрен, а далі — внутрішні формальні ознаки — символіка, образи природи, ірреальні картини, сюрреалістичні картини, діалогічне зображення, експресивний стиль тощо. Потому Л. Вардяш подає історичний розвиток народної лірики. Досить лапідарним є огляд обрядової поезії відомої дослідниці Т. Дьомьотьор (вона вже пішла із життя), адже основний матеріал з теми ввійшов до іншого тому. У розділах про народну прозу йдеться про зв'язок різних жанрів (міф та етимологічний переказ, казка й переказ тощо). У розділі про казку (І. Бано) розглянуті місце, час, людина, суспільство в казці, проаналізовано її історичну багатшаровість і міжнародні зв'язки. І. Бано виокремила також такі поняття, як «естетика тотожності» й «естетика несподіваного» в усній оповіді, вміщує дані про умови виконання казки, творчу майстерність оповідачів. Цікавий матеріал знаходимо в розділі про зв'язок казки та вірування, тут зіставлено дійові особи в різних жанрах, розглянуто міфологічні персонажі часів угорської спільноти та пізнішого походження, які порівнюються з персонажами вірувань інших народів. У розділі «Анекдоти» (І. Шандор) йдеться про специфіку жанру, його форму і виконання, споріднені жанри, а також про історичні прошарки анекдотів.

1 лютого 2011 року в залі Наукової бібліотеки Угорської академії наук відбулася презентація першого (I. 1), а фактично, завершального, останнього, тому «Угорська етнографія у восьми томах» за участю Президента Угорської академії наук Й. Палінкаша та інших поважних учених, широкого читацького загалу.

¹ Paládi-Kovács A. Ethnic traditions, classes and communities in Hungary. — Budapest, 1996. — 217 p.; Paládi-Kovács A. A nemzetiségek néprajzi felfedezői. — Budapest, 2006. — 323 p.

² Paládi-Kovács A. Ukrán szorgányosok a Zempléni-hegyvidék falvaiban // Népi Kultúra — Népi Tarsadalom. — 1973. — N 7. — P. 23–31.

³ Paládi-Kovács A. Ipari táj. Gyárak, bányák, műhelyek népe a 19–20 században. — Budapest : Akadémiai Kiadó, 2007. — 328 p.